

Det inkluderende Innlandet Planprogram for regional plan

Vedtatt i Fylkesutvalget 29. juni

Det inkluderende Innlandet

Innlandsstrategien ble vedtatt av fylkestinget i Innlandet 23. september 2020, og pekte retning for samfunnsutviklingen i vår del av landet. Vi har sammen konkludert med at vi trenger ny politikk for inkludering, samfunnssikkerhet og klima, energi og miljø. Og vi skal arbeide for å realisere visjonen for det nye fylket:

Innlandet – eventyrlige muligheter. Et fylke med sterke røtter og store drømmer, med en ledende posisjon innen teknologi, industri, landbruk og reiseliv.

Koronapandemien kom til Norge rett etter at Innlandet fylke så dagens lys, men vil prege oss i lang tid. Vi ser større forskjeller, store konsekvenser for arbeidslivet og en omveltning i hvordan vi møtes, reiser og samhandler. De langsiktige konsekvensene kjenner vi fortsatt ikke, men vi ser at utsatte yrkesgrupper med usikker tilknytning til arbeidslivet er hardest rammet og vi kommer til å løse ting på andre måter etter pandemien enn vi gjorde før.

Det gjør det enda viktigere å bygge det inkluderende Innlandet for alle. Nøkkelen for å lykkes med inkludering er å sørge for at folk tar del i fellesskapet, enten gjennom jobb, utdanning eller på sosiale møteplasser. I Innlandet er alle like mye verdt, uansett bakgrunn, kjønn, alder, hudfarge, legning og funksjonsnedsettelse. Og vi skal legge til rette for at alle kan yte etter evne og få etter behov.

Jeg vil takke alle som har bidratt i arbeidet med planprogrammet, og inviterer til videre samarbeid i utarbeidelsen av den regionale planen. Vi startet med blanke ark og fargestifter, men nå er verktøykassa i ferd med å fylles. Vårt felles mål er at Innlandet skal være en god plass å bo og leve, både i by og bygd. Vi skal skape nye jobber og gode lokalsamfunn. La oss sammen gripe de eventyrlige mulighetene.

*Even Aleksander Hagen
Fylkesordfører i Innlandet*

Prosess og medvirkning i planprogrammet

Planprogrammet er utarbeidet av en tverrfaglig administrativ prosjektgruppe med representanter fra Statsforvalteren i Innlandet, NAV i innlandet og Innlandet fylkeskommune. Arbeidet er ledet av en politisk styringsgruppe, bestående av Anne Elisabeth Thoresen (leder), Mari Gjestvang, Hans Olav Lahlum og Vegar Risheim.

Forslaget til planprogram lå ute til offentlig ettersyn i perioden 26.mars til 7. mai 2021. I høringsperioden ble det avholdt et åpent møte (digitalt) for kommunene og et digitalt arbeidsverksted for de fylkeskommunale rådene. Det kom til sammen 42 skriftlige høringsinnspill til planprogrammet. I etterkant av høringen er planprogrammet justert og utdypet.

Planprogram for Regional plan for det inkluderende Innlandet sluttbehandles av fylkesutvalget 29.juni 2021.

Innhold

1. Innledning	4
2. Regional plan for det inkluderende Innlandet	5
2.1. Planens formål	6
2.2. Planens hovedmål	6
2.3. Planens innretning	6
2.4. Planprogram	7
3. Planens gjennomgående perspektiver	7
3.1. Sosial bærekraft	8
3.2. Økonomisk bærekraft	9
3.3. Innovasjon/nyskaping og samhandling	9
4. Tema som ny plan skal omhandle	10
4.1. Kompetanse og livslang læring	10
4.2. Arbeidsliv og arbeidsplassutvikling	12
4.3. Lokalsamfunn, møteplasser og kultur	15
5. Kunnskap i arbeid med ny plan	19
6. Ledelse, organisering og kompetanse	21
7. Medvirkning, involvering og kommunikasjon	23
8. Grensesnitt mellom de tre planene	25
9. Framdrift og milepæler	27
10. Vedlegg	28
10.1. Fakta om befolkning og bosetting i Innlandet	28
10.2. Innlandets utfordringer og muligheter	28
10.3. Nasjonale og regionale føringer for planarbeidet	32
10.5. Begreper brukt i planarbeidet	34

1. Innledning

Innlandets visjon, *eventyrlige muligheter*, betyr et fylke med sterke røtter og store drømmer, med mål om å ha en ledende posisjon innen teknologi, industri, landbruk og reiseliv.

Vi skal jobbe for å realisere eventyrlige muligheter i Innlandet gjennom:

- Bærekraftig ressursforvaltning som gir utvikling og nye arbeidsplasser.
- Levende lokalsamfunn med bærekraftige byer, tettsteder og bygder.
- At aktører i fylket vårt får større nasjonal betydning og synlighet.

Vårt felles prosjekt er å bygge Innlandet og ta i bruk mulighetene i samarbeid på tvers av kommunegrenser, forvaltningsnivåer og sektorer. Som ledd i dette skal det utvikles regionale planer med klare målsetninger, strategier og handlingsprogram for sentrale innsatsområder. Regionalt planarbeid er forankret i Innlandsstrategien som ble vedtatt av Fylkestinget 23.09.2020. Innlandsstrategien gir retning for prioritert politikk for perioden 2020-2024. Innlandsstrategien bygger på FNs 17 bærekraftsmål. De skal legges til grunn ved arbeidet med nye regionale planer.

Innlandsstrategien fastsetter at det skal utarbeides tre nye regionale planer:

- Regional plan for det inkluderende Innlandet.
- Regional plan for samfunnssikkerhet.
- Regional plan for klima, energi og miljø

For alle regionale planer skal det som ledd i varsling av planoppstart, utarbeides et planprogram som grunnlag for planarbeidet (Plan- og bygningsloven §4-1).

Planprogrammet er «oppskriften» på hvordan planarbeidet skal foregå. Grensesnittet mellom de tre planene er også vist i planprogrammet.

Høringsperioden for planprogrammet har vært en sentral del av prosess- og medvirkningsarbeidet. Det er gjennomført webinarer for kommunene i Innlandet og fylkeskommunale råd. Det har kommet inn til sammen 42 høringsuttalelser. Disse er gjennomgått og vurdert. Noen uttalelser legger grunnlag for utdyping og presisering av planprogrammets sluttversjon, mens andre uttalelser blir tatt med videre i planarbeidet som starter til høsten.

Foto: Mostphotos

Figur 1: Arbeidet med nye regionale planer skal bygge på Innlandsstrategiens visjon, langsiktige utviklingsmål, de fire satsingsområder og FNs bærekraftsmål.

2. Regional plan for det inkluderende Innlandet

For at Innlandet skal oppleves som et inkluderende samfunn, har vi lagt følgende føringer i Innlandsstrategien som ny regional plan skal bygge på:

- Et velutviklet arbeidsliv med plass for alle.
- Alle innbyggerne skal ha tilbud om gode og tilpassede utdanningsløp.
- Et variert og rikt kunst- og kulturliv med tilbud til alle grupper.
- En stor og mangfoldig frivillig sektor som stimulerer til deltakelse og livskvalitet.

Vi har spesielt lagt vekt på to forhold:

Nøkkelen til inkludering er *et velutviklet og inkluderende arbeidsliv* med plass for alle. Dette gir sosial og økonomisk trygghet. Et av hovedprinsippene i bærekraftmålene er at ingen skal bli utelatt. Et mangfoldig og inkluderende arbeidsliv vil hindre utenforskap, skape tilhørighet og trivsel, og utjevne forskjeller. Det handler om å skape et fremtidig arbeidsliv med kultur for mangfold.

Barn og unge er Innlandets fremtid.

Vi må sikre gode oppvekstvilkår slik at de opplever omsorg og utvikling:

- En trygg og god oppvekst allerede fra tidlige barneår.
- Utdannings- og aktivitetstilbud og tilgang til gode møtesteder er forutsetninger for inkludering.
- Det er viktig å redusere ulikheter knyttet til grunnleggende sosiale forhold som utdanning og økonomi.
- Innsats fra frivillige har stor betydning. Vi trenger et godt samarbeid mellom offentlige myndigheter, næringsliv og frivillige organisasjoner. Slik kan flere oppleve økt tilhørighet og deltakelse i samfunnslivet.
- Vi må ivareta det flerkulturelle perspektivet, slik at minoritetsgrupper ikke faller utenfor.

2.1. Planens formål

Regional plan for det inkluderende Innlandet skal bidra til at Innlandet oppleves som et åpent og inkluderende samfunn for alle, både økonomisk, sosialt, kulturelt og etnisk. Et inkluderende arbeidsliv er nøkkelfaktoren som sikrer økonomisk og sosial trygghet, fremmer god helse og er med på å motvirke sosiale helseforskjeller.

Planen skal også bidra til å utjevne sosiale og økonomiske ulikheter gjennom god inkludering i skole, utdanning og deltakelse i arbeids- og samfunnsliv. Planen skal også bidra til at oppveksten til barn og ungdom i Innlandet får preg av åpenhet, tilhørighet og respekt.

Planen skal utvikles i samarbeid med aktuelle partnere og fastsette målsetninger og satsingsområder som kan bidra til et inkluderende samfunn. Planen er 4-årig og skal ha et handlingsprogram som rulleres hvert år i tilknytning til budsjett- og økonomiplan.

2.2. Planens hovedmål

Utviklingen av det inkluderende Innlandet skal bygge på visjonen om Innlandet, eventyrlige muligheter, som er nedfelt i Innlandsstrategien. I arbeidet med planprogram har det kommet forslag til hovedmål for planen. Et hovedmål er noe som vi skal jobbe for å oppnå på lang sikt. Dette kan gi inspirasjon til planprosessen som skal fastsette en god målstruktur.

Forslag til hovedmål:

«Innlandet skal være et inkluderende samfunn for alle.»

2.3. Planens innretning

I det videre planarbeid vil vi drøfte og vurdere om plan og handlingsprogram skal ha forskjellig tilnærming fordi regionene i Innlandet har ulike utfordringer med tanke på demografi, kompetanse, yrkesdeltakelse og næringsstruktur. Dette vil også være nødvendig for å nå mål om god inkludering i hele innlandssamfunnet.

2.4. Planprogram

Planprogrammet omhandler

- Planens gjennomgående perspektiver.
- Tema som ny plan skal omhandle.
- Kunnskapsbehov i arbeid med ny plan.
- Organisering, ledelse og kompetanse.
- Medvirkning, involvering og kommunikasjon.
- Grensesnitt mellom planene.
- Framdrift.

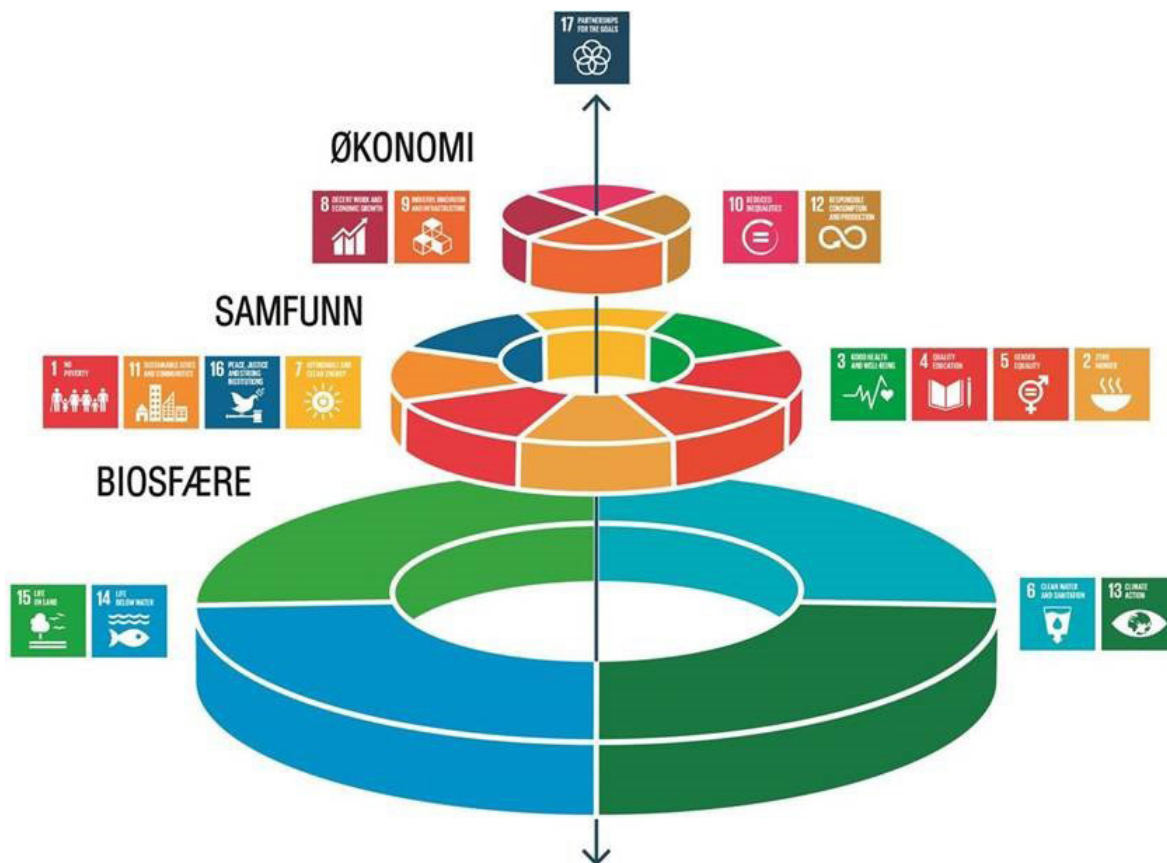
Figur 2: Prosessgangen ved utarbeiding av regional plan.

3. Planens gjennomgående perspektiver

Dette er perspektiver som er sektorovergripende, og som skal iverksettes og være gjennomgående i planens tematikk. Vi foreslår tre gjennomgående perspektiver:

- Sosial bærekraft - herunder livskvalitet og folkehelse.
- Økonomisk bærekraft.
- Innovasjon/nyskaping og samhandling.

Disse perspektivene er forankret i FNs bærekraftsmål.

Figur 3: Figuren viser hvordan økonomi og samfunn henger sammen med, og er avhengig av biosfæren.

3.1. Sosial bærekraft

Sosial bærekraft

Sosial bærekraft er en sentral dimensjon i FNs bærekraftsmål knyttet til mål 1, 2, 3, 4, 5, 7, 11 og 16. Sosialt bærekraftige samfunn er preget av tillit, trygghet, tilhørighet og lik tilgang til goder som arbeid, utdanning og gode nærmiljø. De fysiske omgivelsene er med på å sette rammer for det sosiale livet og skape et godt samfunn for alle. Sosial bærekraft handler om å fremme en samfunnsutvikling som

- Setter menneskelige behov i sentrum.
- Gir sosial rettferdighet og like livssjanser for alle.
- Legger til rette for at mennesker som bor i lokalsamfunnet, kan påvirke forhold i nærmiljøet og ellers i kommunen.
- Legger til rette for deltakelse og samarbeid.

Livskvalitet og folkehelse

God livskvalitet er en felles verdi som også fremmer folkehelse og fellesskap, og kan bidra til en mer bærekraftig samfunnsutvikling. Livskvalitet handler både om materielle levekår og hvordan livet oppleves. God folkehelse vil igjen motvirke sosiale helseforskjeller, og bidra til å forebygge kriminalitet.

Livskvalitetsundersøkelsen fra 2019 viste at de fleste var fornøyde og opplevde stor grad av mening i hverdagen. De følte seg trygge i nærmiljøet, opplevde tilhørighet til stedet de bodde, hadde gode og gjensidige relasjoner og opplevde tillit til andre mennesker. Det var ingen store forskjeller på tvers av fylker eller type bosted. For de som opplevde gjennomgående lav livskvalitet var dette

blant annet koblet til helseplager, dårlig råd, uførhet, arbeidsledighet og/eller behov for sosialhjelp. Unge med dårlig økonomi som ikke var integrert i samliv eller arbeidsliv utgjorde en særlig sårbar gruppe.

3.2. Økonomisk bærekraft

En sunn og langsiktig økonomisk utvikling er tuftet på at vi har en bærekraftig utvikling når det gjelder miljø og sosialt liv. Vi kan ikke oppnå en god økonomisk utvikling om vi ikke har god balanse i samfunnets sosiale utvikling. Økonomisk bærekraft handler å delta i arbeid og verdiskaping, og forutsetningene for det er knyttet til livskvalitet, god helse og utdanning. Relaterte FNs bærekraftsmål er mål 8, 9, 10 og 12:

- Anstendig arbeid og økonomisk vekst: Fremme varig, inkluderende og bærekraftig økonomisk vekst, full sysselsetting og anstendig arbeid for alle.
- Industri, innovasjon og infrastruktur: Bygge solid infrastruktur og fremme inkluderende og bærekraftig industrialisering og innovasjon.
- Mindre ulikhet: Redusere ulikhet i og mellom land.
- Ansvarlig forbruk og produksjon: Sikre bærekraftige forbruks- og produksjonsmønstre.

3.3. Innovasjon/nyskaping og samhandling

Innovasjon i denne sammenheng må forstås i et bredt samfunnsutviklingsperspektiv. Nye utfordringer vil fordre behov for nytenking, omstilling og samhandling fra både private, offentlige og frivillige aktører. Innovasjon handler blant annet om tjenesteinnovasjon, samhandlings- og samskapingsformer og politisk nyskaping. Forskningsinstitusjonene er viktige aktører i innovasjonsarbeidet. FNs bærekraftsmål nummer 17 handler om samarbeid for å nå målene. For Innlandet vil dette handle om å forsterke lokale, regionale og nasjonale partnerskap og samarbeidsarenaer.

Planens tematikk	Gjennomgående perspektiver	Sosial bærekraft Livskvalitet og folkehelse	Økonomisk bærekraft	Innovasjon/ nyskaping Samhandling
Kompetanse og livslang læring		Konkretisering/ utdyping hva perspektivet betyr innenfor tematikken	Konkretisering/ utdyping hva perspektivet betyr innenfor tematikken	Konkretisering/ utdyping hva perspektivet betyr innenfor tematikken
Arbeidsliv og arbeidsplassutvikling		Konkretisering/ utdyping hva perspektivet betyr innenfor tematikken	Konkretisering/ utdyping hva perspektivet betyr innenfor tematikken	Konkretisering/ utdyping hva perspektivet betyr innenfor tematikken
Lokalsamfunn og møteplasser		Konkretisering/ utdyping hva perspektivet betyr innenfor tematikken	Konkretisering/ utdyping hva perspektivet betyr innenfor tematikken	Konkretisering/ utdyping hva perspektivet betyr innenfor tematikken

Figur 4: Figuren illustrer hvordan gjennomgående perspektiver skal implementeres i de enkelte temaområder.

4. Tema som ny plan skal omhandle

Innlandsstrategien har omtalt temaer som ny Regional plan for det inkluderende Innlandet skal omhandle. I arbeidsprosessen med planprogrammet er tematikken ytterligere definert og utdypet. I arbeidet med utvikling av den regionale planen vil vi konkretisere tematikken ytterligere.

4.1. Kompetanse og livslang læring

(FNs bærekraftsmål 4, 8 og 17)

Oppvekst og utdanning

Barn og unge er Innlandets fremtid og skal oppleve en trygg og god oppvekst allerede fra tidlige barneår. Utdanningstilbud og tilgang til gode og inkluderende utdanningsløp er forutsetninger for en god gjennomføring både av videregående skole og studier. Det vil redusere ulikheter knyttet til grunnleggende sosiale forhold som utdanning og økonomi.

Livslang læring

Et samfunn i endring gjør at folk trenger påfyll av kunnskap gjennom hele livet. Derfor er det viktig med et godt tilpasset, relevant og treffsikkert opplæringstilbud. Det handler også om å skape et inkluderende arbeidsliv, fordi nytenking og innovasjon ofte skjer i arbeidsmiljøer preget av mangfold og ulikheter. Årlig utgjør nyutdannede kun 3 prosent av de sysselsatte. Det vil si at 97 prosent av de sysselsatte vil kunne ha behov for kompetansepåfyll sett ut fra et livslangt perspektiv. Det vil være behov for både formelle og uformelle kompetansetilbud, som omfatter korte, intensive kurs og lengre utdanning.

Gjennom regionreformen har Innlandet fylkeskommune fått en tydeligere strategisk rolle og ansvar for utvikling av den regionale kompetansopolitikken. Det innebærer økt ansvar for at innbyggerne, inkludert flykninger og innvandrere, har den kompetansen samfunns- og arbeidsliv etterspør lokalt og regionalt.

Innovasjonskompetanse

Arbeidsplasser er viktig for å beholde og rekruttere innbyggere. Utvikling og nyskaping er avgjørende for framtidige arbeidsplasser og velferd. Våre forpliktelser til en bærekraftig utvikling krever at vi må tenke nytt om produkt- og tjenesteutvikling. Innovasjon i offentlig sektor er et satsingsområde for å gi best mulig tjenester og service til innbyggere og næringsliv.

Utdanning og kultur for læring

Unge som ikke er i utdanning eller arbeid

Å gjennomføre videregående opplæring er nøkkelen til å komme videre i utdannings- eller arbeidsliv. I de siste årene har gjennomføringen ved de videregående skolene fylket hatt en svært positiv utvikling, og Innlandet er blant fylkene i landet med best resultat. Det er fortsatt en stor utfordring at det er for mange unge som verken er i utdanning eller jobb. Vi må legge til rette for at de får mulighet til å gjennomføre utdanning, og deretter delta arbeidslivet.

Kultur for læring

Innlandet har et lavt utdanningsnivå. Forskning viser at foreldrenes utdanningsnivå påvirker barnas mulighet for å fullføre skoleløpet. Innlandet må bygge en sterkere kultur for læring for å endre holdninger til utdanning og kompetanse. Dette vil også bidra til å bryte den sosiale arven og hindre utenforskap. I Innlandet er det regionale forskjeller når det gjelder holdninger til betydningen av utdanning og kompetanse.

Forsterket samhandling

Helhetlig opplæringsløp gjennom tverretattlig samarbeid

Utdanningssystemet er samfunnets viktigste bidrag til utvikling av barn og unges kunnskaper, ferdigheter og holdninger, slik at de kan delta i framtidens arbeidsliv. Derfor er det viktig å rette innsatsen mot sammenhengene fra barnehage til høyere utdanning og arbeidsliv. Det er spesielt i overgangene at barn og unge er sårbare. Tettere samarbeid mellom fylkeskommunen og kommunene vil bidra til å sikre at barn og unge mestrer utdanningsløpet og at færre faller utenfor. Et godt og inkluderende læringsmiljø legger grunnlag for at elevene kan bli trygge, kreative og selvstendige. God sammenheng og høy kvalitet i opplæringsløpet forutsetter økt dialog og samspill mellom aktørene. Kompetanseforum Innlandet er etablert og intensjonen er å forsterke samarbeidet mellom sentrale aktører i fylket.

Samarbeid skole-arbeidsliv-samfunnsliv

Et tettere samarbeid mellom skole og arbeidsliv (offentlig og privat) gjennom hele opplæringsløpet er sentralt for at barn og unge skal mestre og trives i skolehverdagen. Samarbeidet kan gjøre opplæringen mer praktisk og virkelighetsnær, og elever får større forståelse og innsikt i arbeidslivet de etter hvert skal delta i. Samarbeid med kultur- og næringsliv er sentralt for å fremme innovasjon og skaperkraft hos barn og unge. Barn og unges kreative evner kan blant annet stimuleres når skolen i sterkere grad trekker inn lokale kunstnere i undervisningen. For å få en sterkere gründerkultur i Innlandet må vi satse på entreprenørskap i hele utdanningsløpet.

Innlandets kunnskapsmiljøer

Sterke kunnskapsmiljøer – to fagskoler, høyskole og universitet

Etter avsluttet videregående skole har unge i Innlandet store muligheter for videreutdanning både på fagskole-, høyskole- og universitetsnivå. Det er viktig at disse institusjonene har gode studietilbud som gjør det attraktivt for unge å søke seg dit, både fra Innlandet og resten av landet. Desentraliserte og fleksible etter- og videreutdanningstilbud på høyere nivå er viktige både for unge og voksne. Det gir mulighet til å ta utdanning der man bor. Høyere utdanningstilbud i regionen fører til at flere unge i Innlandet bosetter seg i regionen etter endt utdanning. Det forutsetter at tilbudene som institusjonene gir er tilpasset etterspørselen etter kompetanse fra det regionale arbeidsmarkedet.

Voksnes læring

Voksnes læring handler både om å bøte på manglende formell kunnskap og den kompetansetilførselen arbeidsstokken behøver i et livslangt perspektiv. Samarbeid er sentralt for å lykkes med å tilrettelegge utdanning og arbeid for alle.

---

¹ <https://www.regjeringen.no/no/tema/kommuner-og-regioner/regionreform/regionreform/id2477186/>

Målet er at den nye satsingen som kom med regionreformen¹ skal sørge for god og relevant voksenopplæring i fylkeskommunal regi for hele Innlandet. Voksnes læring er en viktig del av den regionale kompetansepolitikken, og defineres bredere enn begrepet «voksenopplæring». Forskjellen ligger i at voksnes læring omfatter læring på mange ulike arenaer, både innenfor det tradisjonelle utdanningssystemet, men også utenfor. Dette kan blant annet være opplæring på arbeidsplassen, opplæring i frivillig sektor, opplæring hjemme og på digitale plattformer. Å heve språk- og digital kompetanse hos den voksne delen av befolkningen i Innlandet vil styrke muligheten til å delta i yrkes- og samfunnsliv og gi økt sosial mobilitet og økonomisk selvstendighet. Tilpasset og rimelig læringstilbud vil hindre utenforskap, bidra til god sosial utvikling og at «ingen skal bli utelatt».

Alternative lærings- og inkluderingsarenaer

Frivillige organisasjoner, blant andre Voksenopplæringsforbundet (VOFO), kan lage alternative opplæringsarenaer som legger andre rammer for inkludering og læring enn det tradisjonelle klasserommet. Bibliotekene og muséene i Innlandet spiller en viktig rolle som arenaer for inkludering og læring for barn, unge og voksne.

Sentrale problemstillinger planarbeidet skal omhandle:

- Helhetlig og inkluderende utdanningsløp med gode overganger.
- Sterkere samarbeid mellom skole, samfunns-, og arbeidsliv.
- Bedre balanse mellom tilbud og etterspørsel av kompetanse.
- Desentraliserte og fleksible utdanningstilbud på alle nivåer.
- Å heve språk- og digital kompetanse hos Innlandets befolkning.
- Digitale og tilrettelagte utdanningstilbud som kan nå alle.
- Alternative lærings- og inkluderingsarenaer for unge utenfor utdanning og arbeid.

4.2. Arbeidsliv og arbeidsplassutvikling

(FNs bærekraftsmål 4, 8 og 17)

Behov for arbeidskraft

Innlandet har behov for arbeidskraft for å videreføre et godt velferdssamfunn. Dette må ha en sentral plass i den regionale planen. Arbeid er også grunnleggende for at hver enkelt skal føle seg inkludert i samfunnet, og ikke minst kunne opprettholde en god levestandard.

Innlandets utfordringer er

- Høy andel unge utenfor utdanning/arbeidsliv.
- Høy andel av de som inngår i arbeidsstyrken står utenfor arbeid.
- Høy uføreandel.
- Høy andel lavinntektsfamilier.

Innlandet er et av fylkene med lavest andel av den yrkesaktive befolkningen inkludert i arbeidsstyrken. Å inkludere flere i arbeidslivet vil øke andelen sysselsatte og bidra til et bedre liv for menneskene dette gjelder. Et mangfoldig samfunn er en styrke som bidrar til at vi kan lykkes med innovasjon og utvikling, og kan gjøre at flere velger å bosette seg i Innlandet.

Omstilling og endring i arbeidslivet

Arbeidslivet står overfor endringer som vil gå raskere enn tidligere. Økt digitalisering og robotisering vil føre til at mange jobber forsvinner. På den andre siden gir omstilling muligheter og behov for andre typer kompetanse og nye arbeidsplasser. Derfor vil det være viktig å ha muligheten til kompetansepåfyll i et livslangt perspektiv. Denne utviklingen vil by på utfordringer for de som har lav eller ingen utdanning eller står utenfor arbeidslivet. Det er allerede en stor utfordring for Innlandet at det er et økende antall unge uføre. Vi må legge til rette for samskaping mellom aktørene i privat og offentlig sektor.

Et mangfoldig og inkluderende arbeidsliv

Grunnlaget for økonomisk og sosial inkludering er et fleksibelt og dynamisk arbeidsliv som gir alle mulighet til å delta. Eldrebølgen vil gi mange nye arbeidsplasser innen helse- og omsorgstjenestene, men kan samtidig gi rekrutteringsproblemer. Innovasjon og «grønn» omstilling vil også kunne skape nye arbeidsplasser. Utfordringen er å legge til rette for at unge får utdanning og praksisplasser.

Varierte arbeidsplasser og kompetansesarbeidsplasser

Innlandet trenger flere og varierte arbeidsplasser. Det er særlig viktig å utvikle relevante kompetansesarbeidsplasser som kan være attraktive for unge, nyutdannede som ønsker seg et liv i Innlandet. Vi må bygge videre på Innlandets fortrinn for å skape attraktive framtidsretta arbeidsplassene innenfor

- bioøkonomi
- grønn industribygging
- reiseliv og opplevelser, kulturnæringer
- cyber- og samfunnssikkerhet
- nettverket VR-INN – Spillmiljøet/ AR/VR teknologi
- helse- og velferdsteknologi

I Innlandet er det etablert flere innovative klynger. Samtidig består bedriftsstrukturen av et mangfold av små og mellomstore bedrifter. Samhandling mellom bedrifter, kunnskapsinstitusjoner og offentlig virkemiddelapparat i klynger og nettverk kan bidra til et innovativt næringsliv. Klynger og nettverk er kompetansedrivere som bidrar til erfaringsutveksling og nytenkning om hva som er «best practice» når organisasjoner ønsker å fremme en inkluderende og utviklingsorientert organisasjonskultur der læring hele livet er sentralt. Denne type samarbeid og satsinger vil også øke FoUI²-innsatsen (FoUI) i næringslivet.

Rekruttere relevant kompetanse

Det er utfordrende å rekruttere relevant kompetanse, spesielt i distriktene. Manglende relevant kompetanse får stor betydning for bedriftenes vekst og verdiskaping. Det kan også bety at kommunene kan få utfordringer med å kunne tilby gode nok tjenester til sine innbyggere. Ved hjelp av praksisplasser og trainee-ordninger for høyt utdannende kan flere unge utdannede rekrutteres inn i bedrifter og virksomheter, og velge å bli boende i Innlandet. Dette gjelder ikke minst unge med innvandrerbakgrunn.

---

² Forsking, utvikling og innovasjon (FoUI)

Tørre å rekruttere annerledes

Det er fortsatt for mange i Innlandet som står utenfor arbeid og utdanning. Det er en stor utfordring at antallet unge uføre er økende. Blant både unge og voksne innvandrere er det mange med god utdanning og erfaring fra hjemlandet som møter problemer med å få jobber som samsvarer med deres kvalifikasjoner. Flere bedrifter og virksomheter må utfordres til å tenke annerledes og mer innovativt rundt rekruttering. Både offentlig og privat virksomhet bør ha en policy for å ansette personer som er uten eller har mangelfull CV og tilby opplæring på arbeidsplassen. Dette kan gi mange av de som står utenfor arbeidslinja en inngang til både arbeid og utdanning. Praksisplasser i både privat og offentlig virksomhet er viktig for både unge og voksne, både som inngang til arbeidslivet og for å kunne fullføre en fagutdanning.

Entreprenørskap og den digitale arbeidshverdagen

Godt utbygd digital infrastruktur

En godt utbygd digital infrastruktur er helt sentralt for å drive næringsvirksomhet i Innlandet. Utbygging av digital infrastruktur i hele Innlandet er en forutsetning for å kunne jobbe fra et annet sted enn der jobben fysisk er. Koronapandemien har vist at vi kan utføre jobbene våre fra der vi bor selv om kontorlokalene er i Hamar, Lillehammer eller Oslo. Den digitale arbeidshverdagen gir nye muligheter for tilflytting til Innlandet og ikke minst til distriktene. Flere av deltidsinnbyggerne i Innlandet benytter fritidsboligen også som arbeidssted, og kan på den måten tilbringe lengre perioder på hytta.

Entreprenørskap

Endringene som skjer i arbeidslivet, vil føre til at flere må etablere sin egen virksomhet. Det er viktig at utdanningsløpet legger til rette for at unge motiveres til å starte egen virksomhet.

Sentrale problemstillinger planarbeidet skal omhandle:

- Utfordringer knyttet til
  - Høy andel unge utenfor utdanning/arbeidsliv.
  - Høy andel av de som inngår i arbeidsstyrken står utenfor arbeid.
  - Høy uføreandel.
  - Høy andel lavinntektsfamilier.
- Arbeidslivets organisasjoner må utvikle en kultur som fremmer innovasjon, deltakelse og mangfold.
- Utjevne forskjeller ved å inkludere flere i arbeidslivet.
- Bedrifter og virksomheter må tenke annerledes og mer innovativt om rekruttering.
- Skape nye arbeidsplasser i hele Innlandet med utgangspunkt i Innlandets fortrinn og muligheter:
  - bioøkonomi
  - grønn industribygging
  - reiseliv og opplevelser, kulturnæringer
  - cyber- og samfunnssikkerhet
  - nettverket VR-INN – Spillmiljøet/ AR/VR teknologi
  - helse- og velferdsteknologi
- Den nye digitale arbeidshverdagen gir nye muligheter for Innlandet.

4.3. Lokalsamfunn, møteplasser og kultur

(FNs bærekraftsmål 11, 13, 15 og 17)

Attraktive byer, tettsteder og nærmiljøer

Attraktive og levende lokalsamfunn

Attraktive byer, tettsteder og nærmiljøer er viktige for innbyggere, næringsliv og besøkende. Regionsentrene og omkringliggende kommunesentre/bygder er gjensidig avhengig av hverandre. Bedre samarbeid kan gi økte synergieffekter. Samtidig er sterke regionsentre nødvendig for et godt tjeneste- og utdanningstilbud og et robust næringsliv. Det gir grunnlag for utvikling av regionalt samarbeid, nyskaping, vekst og utvikling i hele Innlandet.

Levende lokalsamfunn er viktig for alle som bor i og besøker fylket. Kommuner som lykkes med dette er aktive samfunnsutviklere, og arbeider helhetlig og langsiktig sammen med innbyggere, lokalt næringsliv og frivillige organisasjoner.

Hvordan vi former våre omgivelser betyr mye for folks hverdag og hvordan vi lever våre liv. Ved å vektlegge kvalitet, nærhet, og tilgjengelighet i utformingen av steder, legger vi et grunnlag for trivsel og aktiv livsutfoldelse. Viktige møteplasser etableres ofte også gjennom uorganisert aktivitet når nærmiljøet er tilrettelagt for det.

Lokal dugnadsånd og frivillig innsats er ofte en forutsetning for å kunne bygge, drifte og vedlikeholde lokale møteplasser. I små samfunn i distriktene med sterk lokal identitet har dette vært selvfølgelig og nødvendig. Men i lokalsamfunn med befolkningsnedgang og en aldrende befolkning blir det etter hvert en utfordring å ha nok mangfold og ressurser til å opprettholde aktiviteten i det frivillige organisasjons- og kulturlivet.

God mobilitet og kollektivtransport er viktige forutsetninger for bosetting i hele Innlandet. Det utarbeides en egen mobilitetsstrategi for Innlandet.

Foto: Kirsti Hovde

Kulturarven

Innlandets historie og rike kulturarv er viktig for lokalsamfunnenes identitet og for innbyggernes tilhørighet og trivsel. Mange legger ned en stor frivillig innsats for å sikre kulturarven. Folkekulturen i Innlandet står sterkt med musikk, dans og mat- og håndverks-tradisjoner. Både den materielle og den immaterielle kulturarven har fått sin form og sitt særpreg gjennom århundrers vekslende mellom impulser utenfra, og lokale forhold. Det er en rekke museer i Innlandet, flere med nasjonalt ansvar. Alle er viktige møteplasser som bidrar til ivaretagelse, formidling og utvidelse av vårt historiske minne.

Gode møteplasser

Gode møteplasser er avgjørende for et attraktivt og levende sted. I tillegg til relevante jobber og offentlige tjenester og tilbud, er steder for å spise, kulturtilbud, lek og læring i inspirerende og vakre omgivelser med på å bestemme hvor vi syns det er attraktivt å bo og leve. Et nærmiljø med lett tilgjengelige møteplasser som inviterer til sosialt samvær, aktivitet og fysisk utfoldelse uavhengig av alder og funksjonsevne legger gode rammer for innbyggernes hverdagsliv. Bibliotekene kan fungere som åpne møteplasser med rom for dialog, kulturaktivitet og opplevelser. Parker, anlegg og arenaer for fritidsaktivitet og idrett, stier og løyper er også viktige møteplasser. Inkluderende lokalsamfunn handler også om toleranse og egnede lokaler og gravplasser for praktisering av ulike tros- og livssyn.

Tjenester og service

Velferdsstaten og det kommunale tjenestetilbudet er fundamentet for den norske samfunnsmodellen. I takt med den teknologiske utviklingen er det viktig å sikre fortsatt gode og brukerrettede offentlige tjenester. God tilgang til private tjenester er også viktig i hverdagen både for heltids- og deltidsinnbyggere. I et fylke med store avstander og små lokalsamfunn er det en utfordring å kunne opprettholde gode tilbud der folk bor.

Tilgjengelighet for alle

Nærmiljøets tilgjengelighet

Universell utforming handler om å utforme lokalsamfunn slik at alle opplever god tilgjengelighet. Dette gjelder nærmiljø, gater og bolig. Like viktig er nærhet til sentrale steder i hverdagen, blant annet barnehage, skole, butikk, arbeidsplass, møteplass og friområde. Nærhet og god tilgjengelighet for å utføre hverdagens aktiviteter vil stimulere flere til å gå, sykle eller bruke lette elektriske kjøretøy (el- og sparkesykler, rullestoler) dit de skal.

Digital tilgjengelighet

Tilgang til stabil digital infrastruktur er grunnlaget for aktivitet og deltakelse i samfunnet. Det handler om hele livsløpet. Barn og unges kommunikasjon, lek og læring og arbeidslivets nye forventninger og muligheter til fjernarbeid. Samtidig vil tilgangen til digital service og tjenester være avgjørende, særlig for eldre.³

I tillegg til digital infrastruktur er det viktig at alle digitale tjenester og tilbud har lav brukerterskel og kan benyttes av alle. Det handler også om å utvikle og vedlikeholde befolkningens digitale kompetanse.

---

³ Mulighetene ved innovasjon og digitalisering er i denne planen blant annet knyttet til:

- tjenesteinnovasjon og service
- undervisning og utdanning
- sosial kommunikasjon spill og lek
- arbeidsliv og arbeidsplassutvikling

Boliger til alle

Gode bomiljøer og boliger er grunnleggende for alle. Tilgang til et bredt utvalg av både eie- og leieboliger er en forutsetning for å utvikle levende lokalsamfunn. I sentrale områder er det en utfordring at det høye prisnivået ekskluderer mange grupper fra boligmarkedet, og det kan gi ulik sosioøkonomisk status mellom områder. Knapphet på arealer og byfortetting kan føre til dårligere kvalitet på bomiljø og uteområder, lys og luft.

Distriktene mangler tilgang til varierte og egnede boliger. Boligmassen består primært av eneboliger og prisnivået på nybygging versus brukte boliger er utfordrende. En sterkere innsats er nødvendig for å få et velfungerende boligmarked i distriktene. Dette er viktig også for å rekruttere og beholde innbyggere. Samtidig blir vi i Innlandet stadig flere eldre, og de eldre blir enda eldre. Egnede boliger for eldre, slik at de kan bo hjemme lenger, er nødvendig for å redusere behovet for institusjons-plasser. Vi må derfor skape boliger og bomiljø som fungerer bedre for hele livsløpet.

Kultur og frivillig arbeid

Kultur og frivillig arbeid har potensial til å skape et samfunn med større lokal deltakelse og aktivitet. Lokale opplevelser, kultur- og fritidsaktiviteter kan være et sentralt bidrag til å forsterke lokalsamfunnets sosiale og økonomiske bærekraft. Ansvarlig forbruk og produksjonsmønstre og initiativ knyttet til sirkulærøkonomien er ofte knyttet til frivillig initiativ. (FNs bærekraftsmål 3, 5, 12 og 17)

Kunst og kulturelle opplevelser

I et inkluderende samfunn er kunst- og kulturlivet aktivt, levende og inspirerende. Det samler og lærer oss om oss selv og omverdenen. Kultur har verdi på flere nivåer - både for den som skaper, den som utøver og deltar, og for den som opplever kultur. Kulturelle arrangementer og aktiviteter kan bidra til inkludering, større fellesskapsfølelse, økt refleksjon og kunnskap. Dette kan i neste omgang påvirke attraktivitet som bolyst, trivsel og folkehelse. Kulturfeltets arenaer, blant annet festivaler, konserter, teaterforestillinger, kunstutstillinger, bibliotek, muséer, kino og kulturskole er viktige for å skape et inkluderende samfunn. Tilgang til gode, funksjonelle lokaler til en rimelig pris er sentralt for unge gründere, kulturelle og kreative unge næringsutøvere.

Idrett og friluftsliv

Idretts- og friluftslivorganisasjonene skaper gode møteplasser som fremmer aktive liv og bidrar til inkluderende lokalsamfunn. Nesten 40 prosent av innbyggerne i Innlandet er medlem i en idrettsorganisasjon. Idrettens lag og foreninger er en viktig arena for inkludering og fellesskap i lokalmiljøet. Her er mange ulike oppgaver og muligheter for å delta, bli kjent og styrke sosiale bånd. Det er utfordrende å legge til rette for aktivitet for alle som ønsker å delta, fordi motivasjon, forutsetninger og økonomisk og sosial bakgrunn er forskjellig. Målet er å gi trygge rammer som motvirker utenforskap og inkludere alle grupper, i større grad også innvandrerbefolkningen.

Innlandet har også en unik og mangfoldig natur som gir både oss som bor her og tilreisende gode muligheter for friluftsliv og rekreasjon. Verdien ligger i samspillet mellom naturopplevelser og fysisk aktivitet. Friluftsliv i nærmiljøet gir den enkelte god mulighet for daglig fysisk aktivitet og kan skape uformelle møteplasser for folk i alle aldre.

I samfunns- og arealplanleggingen er det viktig å ivareta behovet for friområder og sammenhengende sti- og turveinett som kan inspirere befolkningen til å ta uterommene i bruk som møteplasser.

Foto: Mostphotos

Frivillig arbeid og sosiale møteplasser

Frivillig sektor har solid kunnskap, mye erfaring og høy tillit i befolkningen. Frivillige organisasjoner tilbyr blant annet fritidsaktiviteter for barn og unge, idrettslige og kulturelle opplevelser, opplæring, beredskap og helse- og omsorgstjenester. Organisasjonene er en kilde til kompetanse og læring som styrker både enkeltmennesket og samfunnet. Gjennom egenaktivitet og deltakelse er det frivillige organisasjonslivet en viktig arena for integrering og inkludering i sosiale fellesskap. Det er viktig at frivillige lag og organisasjoner har lett tilgang til egnede lokaler og anlegg.

Flere steder finnes frivillighetssentraler som er gode, trygge og inkluderende møteplasser på tvers av generasjoner og etnisitet. Et inkluderende samfunn trenger frivillige organisasjoners innsats, men undersøkelser viser at lag og organisasjoner har lav deltakelse fra innbyggere med minoritets-/innvandrerbakgrunn. Dette er en utfordring som blant annet kan handle om endring/nytenkning i rekruttering, utvikling av ledere og aktiviteter man tilbyr.

Flerkulturelt perspektiv og integrering

Flerkulturelt perspektiv i Innlandet omfatter både urfolk, nasjonale minoriteter og innvandrerbefolkningen, og deres inkludering i arbeidsliv og sosialt/kulturelt hverdagsliv.

Innlandet både er og har vært et grenseområde og mangfoldsamfunn. Vi har både sørsamisk urbefolkning og skogfinner, romanifolk og jøder som tre av fem nasjonale minoriteter. Urfolk og nasjonale minoriteters språk og kulturuttrykk er en ressurs for innlandssamfunnet. Vi har et spesielt ansvar for å ivareta dette. Innlandet har også mange innbyggere med innvandrers- og flyktningbakgrunn. Inkludering av det kulturelle mangfoldet i lokalt samfunns- og arbeidsliv kan gi nye ressurser, perspektiver og inspirere til utvikling og nyskaping. I forbindelse med regionreformen, har staten overført regionale integrerings-oppgaver til fylkeskommunen. Å legge til rette for samarbeid med utdanningsinstitusjoner, arbeidsliv og frivillig sektor vil kunne styrke inkludering og samfunnsdeltakelse.

Sentrale problemstillinger planarbeidet skal omhandle:

- Attraktive byer, tettsteder og nærmiljøer som fremmer trivsel, trygghet og tilgjengelighet.
- Forsterke regionsentrene som møteplass og «motor» i regionene.⁴
- Sikre kulturarven som grunnlag for stedsutvikling, innovasjon og nye arbeidsplasser.
- Boligutfordringer i distrikt og by er forskjellige. I distriktene er det mangel på egnede boliger for unge og eldre, mens i byer er kostnadsnivået ekskluderende for mange.
- Tjenesteforsyning i områder med befolkningsnedgang.
- Digital tilgjengelighet for alle, og utligne ulikhet i digital kompetanse.
- Økt deltakelse blant flyktninger, innvandrere og minoriteter i utdanning, arbeid og sosialt/kulturelt hverdagsliv.
- Økt rekruttering og deltakelse i frivillig arbeid fra sårbare grupper, spesielt minoritets- og innvandrerbefolkningen.
- Ressurser til frivillig arbeid og møteplasser i områder med befolkningsnedgang.
- Ivareta språk, kultur- og næringstradisjoner for urfolk og nasjonale minoriteter.

5. Kunnskap i arbeid med ny plan

Ny nasjonal politikk

NOU 2019: 7:	Arbeid og inntektssikring
NOU 2019: 19:	Jenterom, gutterom og mulighetsrom. Likestillingsutfordringer blant barn og unge.
NOU: 2020: 12:	Næringslivets betydning for levende og bærekraftige lokalsamfunn
NOU: 2020: 15:	Det handler om Norge. Bærekraft i hele landet. Utredning om konsekvenser av demografiutfordringer i distriktene
NOU 2021: 2	Kompetanse, aktivitet og inntektssikring
Meld. St. 32:	Ingen utenfor – En helhetlig politikk for å inkludere flere i arbeids- og samfunnsliv (2020-2021)
Meld. St. 21:	Fullføringsreformen – med åpne dører til verden og fremtiden (2020-2021)
Meld. St. 18:	Opplive, skape dele. Kunst og kultur for, med og av barn og unge (2020-2021)
Meld. St. 23:	Musea i samfunnet – tillit, ting og tid (2020-2021)

Kommende stortingsmeldinger og strategier

Regjeringen videreutvikler distriktspolitikken med tre nye strategier – en for små byer og tettsteder, en for kysten og en for fjell og innland. Strategiene skal etter planen legges fram før sommeren. I tillegg skal regjeringen også før sommeren 2021 legge fram en strategi for sentralisert og fleksibel utdanning på fagskole-, høyskole- og universitetsnivå. Dette er nasjonal politikk som gir viktige føringer i planarbeidet.

Regjeringen gjennomfører også en helhetlig gjennomgang av det næringsrettede virkemiddelapparatet med tanke på framtidig organisering.

Som oppfølging av NOU 2019: 25 Med rett til å mestre har Kunnskapsdepartementet, lagt frem en ny melding til Stortinget. Fullføringsreformen – med åpne dører til verden og fremtiden (2020-2021) inneholder tiltak for at flere ungdom og voksne skal bestå med studie- eller yrkeskompetanse og være godt forberedt til videre utdanning og arbeidslivet.

BarnUnge21-strategien Ut av blindsonene - Strategi for et samlet kunnskapsløft for utsatte barn og unge er i prosess.

Med basis i Perspektivmeldingen 2021, St. meld.14 (2020-2021), har Arbeids- og sosialdepartementet oversendt en ny melding til Stortinget (nr. 32: 2020-2021) Ingen utenfor – En helhetlig politikk for å inkludere flere i arbeids- og samfunnsliv. Meldingen beskriver årsaker til at folk faller utenfor, og relevante tiltak for å motvirke dette.

Kulturdepartementet har lagt fram en ny melding til Stortinget om barn- og ungdomskulturfeltet som et samlet politisk satsingsområde på nasjonalt nivå. Kulturdepartementet har også lagt fram ny melding til Stortinget om museene. Meldingen viser politisk retning for museumspolitikken fram mot 2050 og formulerer sentrale områder for videre utvikling av museumssektoren og museenes rolle i infrastrukturen for demokrati og frie ytringer.

Innen kulturfeltet for øvrig forventes i 2021 også følgende nye stortingsmeldinger;- kunstnermelding og idrettsmelding, samt internasjonal kulturstrategi og ny arkivlov.

Kunnskapsgrunnlag vi har

Innlandsstrategiens kunnskapsgrunnlag

I forarbeidet til Innlandsstrategien ble det utarbeidet et omfattende kunnskapsgrunnlag. Dette har en tverrfaglig tilnærming og kan også benyttes i arbeidet med regionale planer.⁵

Innlandsstatistikk.no

Dette er en digital plattform som er under etablering i samarbeid med flere regionale aktører. Dette arbeidet kan starte nettopp med å legge til rette for kunnskap/ analyser det er behov for i arbeidet med nye regionale planer.

Gjeldende regionale planer og strategier

Regional plan for det inkluderende Innlandet skal bygge på/erstatte dagens regionale planer/ strategier/planer/politikk. Flere av planene er forholdsvis nye, og her ligger det allerede mye god kunnskap som kun har behov for oppdatering. Et klart uttrykt mål er å redusere omfanget av dagens planportefølje, men det skal ikke tas stilling til om ny plan skal erstatte dagens planer på dette tidspunktet. Det blir først aktuelt når planen er ferdigstilt og man ser hvordan den dekker dagens planer. Se vedlegg 3.

Annet kunnskapsgrunnlag for planarbeidet

- Innlandet fylkeskommunes jobb med bærekraftmålene.
- Folkehelseoversikt 2020.
- Livskvalitet i Norge 2019 - <https://www.fhi.no/publ/2020/livskvalitet-i-norge-2019/>
- Spørreundersøkelser innenfor folkehelse og livskvalitet (Oppland 2018, Hedmark 2019).
- Ny reisevaneundersøkelse 01.02.2021.
- Hedmark- og Opplandstrafikk, statistikk om reisevaner Mjøsbyen-strategier.
- Tilstandsrapporten for VGO.
- Om «nye landmenn» - Derfor blir vi her, Distriktssenteret fra 2012 + EU-prosjekt: Matilde.

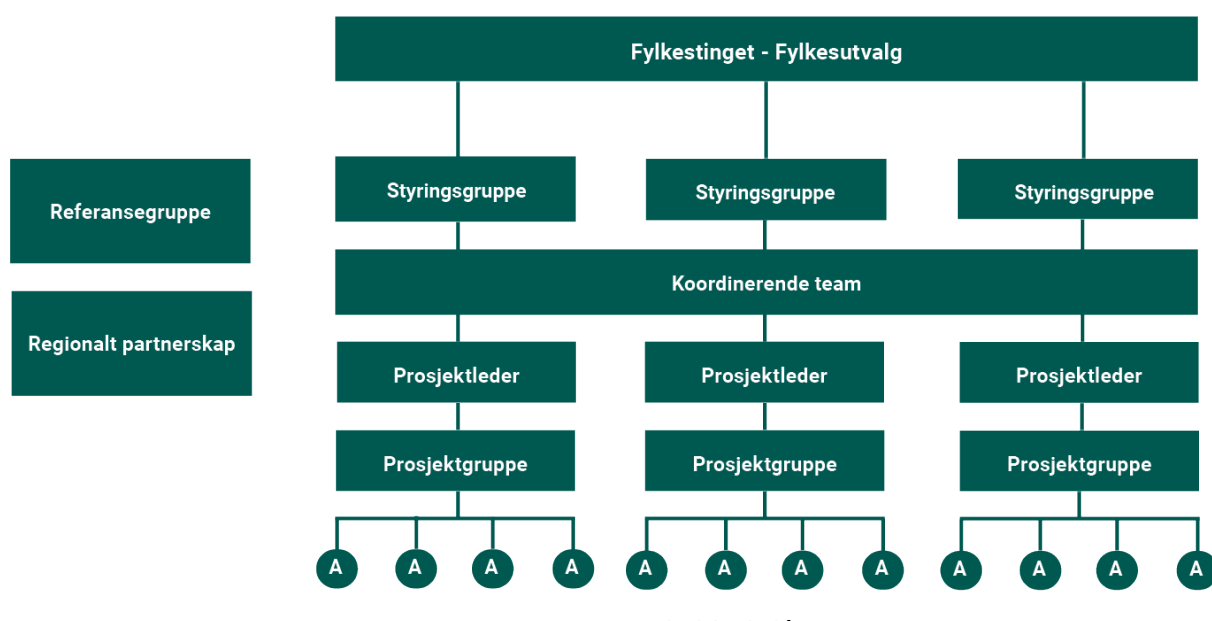
---

⁴ «Å forsterke regionsentrene som «motor»» er i Regional plan for det inkluderende Innlandet knyttet til inkluderings-perspektivet med å sikre attraktive møteplasser, kultur-, skole- og utdanningstilbud, handel- og tjenestetilbud – og ikke minst arbeidsplasser for de som bor i regionene. Planens formål innebærer også å fremme bolyst og inkludering der aldersvennlig stedsutvikling og et tilgjengelig og variert boligtilbud er sentralt.

Foto: Mostphotos

6. Ledelse, organisering og kompetanse

Figur 5. Viser hvordan planarbeidet er organisert som prosjekt. A= arbeidsgruppe

Ledelse og organisering

Regionalt planarbeid er forankret i plan- og bygningsloven (PBL). Som regional planmyndighet har fylkeskommunen ansvaret for og leder arbeidet med regionale planer. Organiseringen av planarbeidet skal sikre bred involvering og politisk og administrativ forankring, både på regionalt og lokalt nivå. Planarbeidet er organisert som prosjekt med styringsgrupper for hver av de tre regionale planene. For å kunne gjennomføre prosessen på en effektiv og funksjonell måte blir planarbeidet i stor grad knyttet til allerede eksisterende samhandlingsarenaer. Det er Fylkestinget som regional planmyndighet, som vedtar endelig plan. Fylkeskommunedirektørens ledergruppe, regionrådene og regionalt planforum holdes løpende orientert om arbeidet.

Styringsgruppe

Styringsgruppen består av politiske representanter i tillegg til eksterne representanter fra Kommunesektorens organisasjon (KS), Statsforvalteren i Innlandet (SF) og NAV i Innlandet. Styringsgruppen legger planen fram for behandling i Fylkesutvalg og Fylkesting.

Prosjektgruppe

Prosjektgruppen har ansvar for planens faglige innhold og utgjør prosjektsekretariatet. Gruppen settes sammen av representanter fra Innlandet fylkeskommune, Statsforvalteren i Innlandet og andre aktuelle samarbeidspartnere. Prosjektgruppen ledes av prosjektleder fra Innlandet fylkeskommune. Medlemmer fra prosjektgruppen vil lede arbeidsgruppene.

Arbeidsgrupper

Arbeidsgrupper etableres der prosjektledelsen finner dette nødvendig for å bidra med bred fagkunnskap og kompetanse i det helhetlige planarbeidet. Arbeidsgruppene settes sammen av fagressurser fra fylkeskommunen, Statsforvalteren og andre samarbeidspartnere regionalt og lokalt. Representanter fra kommunene og frivillige organisasjoner er aktuelle deltakere i arbeidsgrupper.

Regionalt partnerskap

Regionalt partnerskap består av KS, SF, NAV, NHO, Landsorganisasjonen i Norge (LO), Innovasjon Norge, samt NTNU, HINN og Fagskolen Innlandet. Forumet ledes av fylkesordføreren, og vil være en viktig dialog-/samhandlingsarena i arbeidet med regional plan. Regionalt partnerskap er også Kompetanseforum Innlandet.

Velferdsforum

Regional plan for det inkluderende Innlandet vil også benytte Statsforvalterens etablerte Velferdsforum som referansegruppe. Denne arenaen er representert ved KS, Sykehus Innlandet, Politiet, Statsforvalteren i Innlandet, NAV, Husbanken og Innlandet fylkeskommune.

Ressurser og kompetanse

Prosjektgruppa og arbeidsgruppene settes sammen slik at planarbeidet skal sikres god faglig bredde og tilstrekkelige ressurser. I tillegg vil prosjektledelsen med støtte fra koordinerende team utgjøre viktige ressurser i planarbeidet. Planarbeidet vil også få støtte og ressurser fra statistikk- og analyseteamet.

Utredninger og analyser

Aktuelle utredninger/analyser utføres internt og/eller i samarbeid med samarbeidsaktørene.

---

⁵ https://innlandetfylke.no/_f/p1/ib30aaf98-513a-4edb-bf02-304a310e59e3/kunnskapsgrunnlag_201219-kortversjon.pdf

7. Medvirkning, involvering og kommunikasjon

Medvirkning er forankret i loven

Når en ny plan utarbeides, skal det ifølge plan- og bygningsloven legges til rette for god medvirkning (PBL §5-1). Som planmyndighet skal fylkeskommunen legge til rette for medvirkning. Vi har et særlig ansvar for å sikre aktiv medvirkning fra grupper som krever spesiell tilrettelegging, som barn og unge. Grupper og interesser som ikke er i stand til å delta direkte, skal sikres gode muligheter for medvirkning på annen måte. Faginstanser deltar direkte inn i styrings-, prosjektgruppe og/eller arbeidsgrupper for utarbeidelse av planen.

Barn og unge

I arbeidet med ny plan vil Ungdommens fylkesting være en sentral medvirkningsarena for de unge. Som et ledd i de unges medvirkning utlyses også en skrivekonkurranse for aldersgruppen 16-19 år.

Frivillige organisasjoner

Frivillige organisasjoner skal delta i planarbeidet gjennom dialogverksteder/webinarer. De kan også delta i arbeidsgrupper innenfor sentrale temaer i planen.

Kommunene er sentrale

Det er i kommunene livet leves, og samarbeidet med kommunene er sentralt for å utvikle det inkluderende Innlandet. God forankring og eierskap til planens satsingsområder, mål og strategier er viktig for å følge opp planens handlingsprogram. Det er derfor særlig viktig å forankre arbeidet både administrativt og politisk i kommunene, fordi deres innsats lokalt vil være grunnleggende for å lykkes med gjennomføring av planen. Vi vil arrangere større regionale dialogmøter/webinarer hvor kommunene deltar både administrativt og politisk. Vi ønsker god koordinering og felles medvirkningsarenaer for de tre regionale planprosessene for å minske belastningen på kommunene og andre samarbeidspartnere.

Foto: Mostphotos

Næringsliv/næringslivsorganisasjoner

Medvirkning fra næringslivet er sentralt for å ivareta verdiskapingsperspektivet i ny plan. Her benyttes relevante næringsklyngemiljøer og Regionalt partnerskap, som også fungerer som Kompetanseforum i Innlandet.

Politiske prosesser

Innlandet fylkeskommune er planmyndighet for planen. Ungdommens fylkesting og fylkeskommunale råd og utvalg vil bli involvert i egne prosesser underveis i planarbeidet.

Digitale arenaer

Vi vil benytte digitale arenaer hvor både myndigheter, institusjoner, næringsliv, lag/organisasjoner og enkeltpersoner kan komme med innspill underveis i prosessen.

Tilrettelagt høring

Høringsperioden er en viktig del av medvirkningsprosessen. Før vedtak blir planforslaget lagt ut på høring slik at regionale myndigheter, kommuner, næringsliv, frivillige organisasjoner og andre kan uttale seg til planforslaget. Høringsperioden blir tilrettelagt med høringswebinarer for de ulike samhandlingsaktørene:

- frivillige organisasjoner
- kommunene/regionrådene
- næringslivets organisasjoner/representanter

Kommunikasjons- og informasjonsplan for planarbeidet

I tilknytning til planarbeidet vil det bli utarbeidet en egen kommunikasjons- og informasjonsplan. Denne skal bidra til at vi i planarbeidet får en kommunikasjon som er åpen, tydelig og tilgjengelig. Det skal være enkelt for alle å få informasjon om planarbeidet, og det skal være lett å forstå. Det gjelder både for språk, lesbarhet, visuelle virkemidler og kanalvalg.

Her vil aktiv bruk av fylkeskommunens hjemmeside være ett av flere kommunikasjonstiltak for å nå ut med informasjon om planarbeidet i de ulike fasene. Vi vil også vurdere å ta i bruk nettsidene som digital plattform for innspill.

8. Grensesnitt mellom de tre planene

Grensesnittet mellom de tre nye regionale planene er beskrevet i matrisen nedenfor. Denne beskrivelsen er på overordnet nivå, og det er mulig dette må defineres enda tydeligere i planarbeid når det settes i gang.

Grensesnitt	RP Inkludering	RP Samfunnssikkerhet	RP Klima, energi og miljø
Arealbruk og transport, by- og tettstedsutvikling	Utvikling av attraktive byer, tettsteder og bygder, inkluderende lokalsamfunn, møteplasser og aktivitets-områder (stedsutvikling).	Samfunnssikkerhetsperspektiv i arealbruk og planlegging (f.eks jordvern, by/tettstedsplanlegging).	Samordnet bolig-, areal- og transportplanlegging. Klimagassreduserende tiltak, ivareta naturmangfold forebygge hendelser knyttet til, og forårsaket av klimaendringer.
Landbruk (jord- og skogbruk)	Inkluderende arbeidsliv, levende lokalsamfunn og kulturlandskap.	Samfunnssikkerhetsperspektivet i landbruk, matproduksjon/selvforsyning og matforsyning.	Ivareta naturmangfold og forebygge hendelser forårsaket av klimaendringer. Klimagassreduserende tiltak, innovasjon og næringsutvikling.
Næringsutvikling og arbeidsplasser	Inkluderende arbeidsliv og arbeidsplassutvikling, og kompetanse og livslang læring.	Indirekte ved for eksempel Forsvarets tilstedeværelse og sivilt/militært samarbeid. Reiseliv omhandles også i et samfunnssikkerhetsperspektiv.	Videreutvikle næringer som bidrar til omlegging til lavutslippssamfunnet. Bioøkonomi, sirkulær økonomi og bærekraftig reiseliv. Redusere utslipp og forurensning fra eksisterende næringsvirksomheter.
Kulturminner/kulturmiljø	Kulturminner, -miljø og -landskap som ressurs i lokalsamfunnsutvikling knyttet til identitet, næringsutvikling og møteplasser.	Indirekte ved at kulturminner og kulturmiljø kan gå tapt ved hendelser.	Opprettholde skjøtsel og drift. Gjenbruk og transformasjon av bygg som klimagassreduserende tiltak.
Deltidsinnbyggere og reiseliv	Dialog og involvering av deltidsinnbyggere som ressurs i lokal samfunns- og arbeidsplassutvikling.	Beredskapsmessige forhold rundt deltidsinnbyggerne og reiselivet i fylket.	Bærekraftig reiseliv og besøksforvaltning. Arealbruk og transport knyttet til deltidsinnbyggere og reiseliv.
Frivillig arbeid	Frivillighetens betydning for levende og inkluderende lokalsamfunn.	Frivillighetens betydning for samfunnssikkerhet og beredskap.	Frivillighetens betydning som pådrivere, kunnskapsformidlere og holdningsskapende arbeid.
Folkehelse	Gjennomgående perspektiv med fokus på forebygging, inkludering og deltakelse i samfunns- og arbeidsliv.	Krisehåndtering og ivareta liv og helse ved hendelser.	Sammenhenger mellom klima- og miljøutfordringer og folkehelsen.

Grensesnitt	RP Inkludering	RP Samfunnssikkerhet	RP Klima, energi og miljø
Transport og mobilitet	Mulighet for innbyggere, deltidsinnbyggere og besøkende til å forflytte seg for å kunne delta i samfunnsliv, arbeidsliv og fritidsaktiviteter.	Hendelser som kan påvirke mobiliteten og fremkommeligheten ved hendelser på infrastrukturen (veg og bane).	Å tilrettelegge for transportformer (gods- og persontransport) som reduserer klimagassutslipp.
Klima	Befolkningens ulike forutsetninger for å velge klimavennlige løsninger (for eksempel geografi, sosioøkonomiske ulikheter).	Hvordan klimaendringer påvirker samfunnssikkerheten?	Redusere klimagassutslipp. Forebygge hendelser knyttet til, og forårsaket av, klimaendringer.
Fysisk miljø	Kvaliteter som bidrar til et inkluderende og attraktivt fysisk miljø.	Hendelser (flom, skred el. l.) i fysisk miljø som kan påvirke samfunnssikkerheten.	Ivareta naturmangfold, kulturlandskap og redusere forurensning.
Digitalisering og digital infrastruktur	Tilgang til digital infrastruktur og digital kompetanse som grunnlag for arbeid, tjenestetilbud, utdanning, aktivitet og deltakelse.	Digital infrastruktur og digital kompetanses betydning for samfunns-kritiske funksjoner. Helhetlig risikobilde innen cyber- og informasjonssikkerhet i et samfunnsperspektiv. Strategisk bruk av skytjenester samt kompetanseheving og rekrutteringsstrategi innen informasjonssikkerhet.	Redusert transportbehov kan gi reduksjon av klimagassutslipp, men gir samtidig økt energibehov til drift av digitale tjenester.
Fysisk infrastruktur (veg, bane, VA og elektrisitet)	God tilgjengelighet og kvalitet i tjenester, og mobilitet for befolkningen i og mellom byer, tettsteder og bygder.	Infrastrukturens sårbarheter og hendelser som kan påvirke samfunnssikkerheten.	Planlegging, utbygging, drift og vedlikehold av infrastruktur genererer klimagassutslipp og gir økt energibehov. Arealbruk til infrastruktur utfordrer naturmangfoldet.
El.-forsyning og energibehov	Stabil el.-forsyning er en forutsetning for bosetting, arbeidsliv/sysselsetting og attraktive bygder, tettsteder og byer.	Fremtidig energibehov og robust el.-forsyning.	Omstilling til lavutslipp-samfunnet, innovasjon og næringsutvikling. Utbygging av fornybar energi og energiøkonomisering. Kartlegging av fremtidig energibehov.

Figur 6. Figuren viser hvordan grensesnitt er satt for tematikk i de tre planene (justeres i endelig versjon av planprogram).

9. Framdrift og milepæler

Det er mange aktører og interessenter som skal involveres i arbeidet med Regional plan for det inkluderende Innlandet. Aktørene skal involveres på ulike måter til og til ulik tid.

Omfanget og avhengigheter gir usikkerhet ved tidsplan og milepæler slik den presenteres i figur 5.

Det er satt opp 5 hoved-milepæler for arbeidet:

1. Planprogrammet vedtas, juni 2021.
2. Oppstart av planarbeid, august 2021.
3. Planforslaget er klart til høring, mai 2022.
4. Høring av planforslaget er gjennomført, juni 2022.
5. Regional plan sluttbehandling, desember 2022.

	2 0 2 1												2 0 2 2											
	Jan.	Feb.	Mars	Apr.	Mai	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Des.	Jan.	Feb.	Mars	Apr.	Mai	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Des.
Planprogram																								
Planprogrammet vedtas						1.																		
Oppstart regional plan								2.																
Kunnskapsgrunnlag																								
Planprosess og medvirkning																								
Planens satsingsområder - mål - strategier																								
Planens handlingsprogram																								
Planforslaget sendes på høring																	3.							
Høring																								
Høring av planforslaget er gjennomført																		4.						
Høringsuttalelser - oppsummering og dialog																								
Bearbeiding av plandokument																								
Ferdigstilling av plandokument																								
Sluttbehandling av plan m/handlingsprogram																								
Regional plan sluttbehandling																								5.
Milepæler																								
1. Planprogrammet vedtas, juni 2021																								
2. Oppstart av planarbeid, august 2021																								
3. Planforslaget er klart til høring, mai 2022																								
4. Høring av planforslaget er gjennomført, juni 2022																								
5. Regional plan sluttbehandling, desember 2022																								

Figur 7: Figuren viser framdriftsplan og milepæler for planarbeidet.

10. Vedlegg

10.1. Fakta om befolkning og bosetting i Innlandet

Innlandet fylke har stor geografisk variasjon og er stort i utstrekning. Det har store landbruksarealer i sør, og fjell-, myr- og skogområder. Bosettingsmønsteret er preget av store områder med spredt bebyggelse og enda større områder uten bosetting, men også med flere småbyer, tettsteder og bygdesentre. Innlandet er ikke periferi, men tallene viser at fylket har periferi. Norge har 14 innbyggere/km², mens tallet for Innlandet og Rendalen kommune er henholdsvis 7,1 og 0,6 innbyggere/km². Kommuner i vekst har andre utfordringer enn kommuner med befolkningsnedgang. I Innlandet har vi flest distriktskommuner som over tid har hatt befolkningsnedgang.

Flere eldre og færre unge

Innlandet har en eldre befolkning enn Norge for øvrig. Blant de eldre er den største aldersgruppen mellom 67 og 79 år. Om ti år forventes det at denne gruppen teller 60 000 personer, mot 51 000 i dag. Den økende andelen eldre skyldes at de store barnekullene født etter 2. verdenskrig når denne aldersgruppen, og at de eldre lever lengre. Det vil si flere eldre som blir enda eldre. Levealderen i Norge har steget nesten uavbrutt siden 1960-tallet. Forventet levealder ved fødselen var i 2017 den høyeste i Norge noen gang, både for menn (80,9 år) og kvinner (84,3 år). Vi forventer at aldringen i tiden framover slår sterkere ut for distriktene enn byene. Det skyldes at unge mennesker ofte flytter til sentrale strøk, at innvandrere ofte bosetter seg i byer og at disse tilflytterne også får barn i sentrale strøk. Når yngre voksne flytter fra, vil også antall barn i distriktene gå ned. I dag er omsorgsomfanget for barn dominerende, men fremover vil det bli stadig flere eldre i forhold til de som er i yrkesaktiv alder. I år 2035 vil barn og eldre bidra nesten like mye til omsorgsomfanget. Det har betydning for offentlige og private helse- og servicetilbud. Blant annet vil antall i målgruppen for de videregående skoler bli redusert og omfanget av tjenestetilbudet må innrettes deretter.

Forskjeller mellom by og land

I Innlandet er det vekst i den sørlige delen av fylket og de større byene, mens mange av distriktskommunene har befolkningsnedgang. De mest sentrale kommunene i Innlandet har siden år 2000 har hatt en tilvekst på over 10 prosent, mens de mest desentrale kommunene har hatt en folketallsnedgang på mer enn 10 prosent. Denne utviklingen ventes å fortsette. Det betyr at de folkerike kommunene vokser, mens kommuner med lavt folketall stadig får færre innbyggere. Når flere flytter til byene vil det gi grunnlag for blant annet økt kulturtilbud og flere jobbmuligheter i de sentrale strøkene, mens distriktene blir mindre attraktive i takt med fraflyttingen.

Bosettingsmønsteret har derfor betydning for hvilke lokalsamfunn Innlandet vil få, og det vil også påvirke kommunenes økonomi i ulik grad.

10.2. Innlandets utfordringer og muligheter

Utfordringer

I tradisjonell distriktpolitisk tenkning har det vært et mål «å bevare hovedtrekkene i bosettingsmønsteret», med jobbskaping og næringsutvikling som virkemiddel.

Nå har det skjedd en dreining i distriktpolitisk tilnærming (NOU 2020:15). Steders bærekraft og beboernes levekår blir målestokk, mens demografisk utvikling i større grad må tas for gitt. Sentralisert bosetting er tunge trender både nasjonalt og internasjonalt. Spørsmålet blir hvordan vi i Innlandet kan møte dette regionalpolitisk med gode tilpasningsstrategier.

Befolkningens utvikling

Som i resten av landet er trenden at de mest folkerike kommunene vokser, mens de som er små i folketall mister innbyggere. Distriktene er i større grad avhengige av innflytting, spesielt innvandring, for å få en positiv befolkningsutvikling.

I arbeidet med Regional plan for det inkluderende Innlandet står befolkningsutvikling/-uttynning sentralt fordi dette også vil virke inn på strukturendringer som berører tilgang på tilbud og tjenester, samt sosiale og kulturelle tilbud og fellesskap.

Befolkningens sammensetning

Innlandets demografi kan skape utfordringer for et inkluderende samfunn.

Befolkningsnedgang, hvor stadig flere blir eldre, mange eldre blir enda eldre og de unge flytter, gir kommunene reduserte rammeoverføringer og svakere økonomi. Tjenester og tilbud må være økonomisk bærekraftige og resulterer ofte i strukturendringer og nedskalering. Utfordringen blir å opprettholde attraktivitet med arbeidsplasser og gode tjenester ved nye former for tilnærming og samhandling.

Bosettingsmønster, få og små sentra og lange avstander

Innlandets distriktskommuner/regioner har spredt bosetting og lang avstand til nærmeste by/tettsted. Det betyr at inkludering og deltakelse ofte er avhengig av god kommunikasjon og tilgang til fiber/brebånd. Utbyggingsmønsteret gir stor bilavhengighet og gjør det utfordrende å ha et offentlig transporttilbud for alle, særlig i distriktene.

Digital tilgjengelighet er en utfordring på grunn av dårlig dekningsgrad mange steder, både for fiber og mobiltelefon. Et variert tilbud av boliger både for unge og en stadig større andel eldre er en utfordring i distriktene, men også i byområder på grunn av prisnivået. Kommunenes sosiale boligpolitikk kan virke positivt inn på bosetting og stabilisering av innbyggertallet.

Utenforskap i bred forstand.

Utenforskap er en utfordring både på samfunnsnivå og på gruppe-/individnivå. Innlandets demografiutfordring og konsekvenser av tynt befolkede distrikter og økende andel eldre i befolkningen kan føre til ensomhet og utenforskap.

Det gjelder også for flere grupper og individer som står utenfor samfunnets ulike virksomhetsområder. Dette handler blant annet om:

- Lavinntektsfamilier- sosiale helseforskjeller/folkehelse.
- Andelen uføre.
- Andelen unge utenfor utdanning/ arbeid.
- Kulturelt mangfold/flerkulturelt perspektiv som omfatter både urfolk, nasjonale minoriteter og innvandrerbefolkningen.

Å satse på inkludering, likestilling og universell utforming gjennom systematisk planarbeid kan bidra til å motvirke/reducere utenforskap. Det forutsetter systematisk oppfølging av konkrete og koordinerte tiltak over tid. Offentlig sektor har både ansvar og påvirkningsmuligheter. Innlandet fylkeskommune kan oppnå bedre resultater gjennom fylkeskommunens planverk (regional plan med handlingsprogram), samarbeidsavtaler/partnerskap og samarbeid med andre aktører.

Negativ sosial kontroll/vold i nære relasjoner kan også medføre utenforskap: Innlandet fylkeskommune koordinerer «Innlandsnettverket mot vold og overgrep i nære relasjoner», hvor blant andre Statsforvalteren, Politiet i Innlandet, de regionale ressursentrene om vold, traumatisk

stress og selvmordsforebygging (RVTS) og Utlendingsdirektoratet (UDI) inngår. Vi arbeider nå med å sette sammen et kunnskapsgrunnlag for å se nærmere på Innlandets utfordringer sett opp mot regjeringens nye handlingsplan «Retten til å leve et fritt liv». Resultatet av dette vil kunne inngå som et satsingsområde i regional plan.

Innlandets sosiale og kulturelle bærekraft

Innad i Innlandet finner vi store regionale forskjeller knyttet til historie, næringsgrunnlag, og sosiale og kulturelle forhold. Dette har gitt stor variasjon knyttet til utdanningsnivå sysselsetting og folkehelse, og kan gi ulike grunnlag for ulike strategisk tilnærming.

Kultur er lokalsamfunnets iboende bærekraft gjennom frivillig arbeid, kulturliv og sosiale tiltak og aktiviteter. Dugnadsånden er fortsatt levende og sterk i mange lokalsamfunn. For å sikre inkluderende samfunn vil den sosiale og kulturelle bærekraften bli enda viktigere i framtiden.

Innlandets økonomiske bære-/innovasjonskraft

Arbeidslivet i Innlandet har lite forskning/innovasjon. Primærnæringene, som er bærebjelken for bosetting og landbruksproduksjon, har i flere år vært gjennom effektiviseringskrav og strukturerendringer og opplever store utfordringer.

Tilgangen på arbeidskraft og riktig kompetanse innen ulike deler av privat næringsliv og offentlig sektor er en utfordring. Innlandet har store regionale variasjoner når det gjelder utdanningsnivå, og generelt høy andel lavinntektsgrupper og barnefattigdom. Mange av fylkets kommuner preges av lav gjennomsnittsinntekt. Familieøkonomien kan skape barrierer for deltakelse og inkludering. Innlandet har også en høy andel uføretrygdede. Ved utgangen av desember 2020 var det registrert 31 144 mottakere av uføretrygd i Innlandet. Det tilsvarer 13,7 prosent av befolkningen mellom 18 og 67 år, mens for landet for øvrig var denne andelen 10,4 prosent.

Muligheter

Bioøkonomien og næringsklynger

Næringsklynger knyttet til bioøkonomi er sterke i Innlandet. Den rike mattradisjonen er en viktig kulturbærer som kan inspirere til innovasjon og videreforedling av råvareressursene. Dette kan være landbrukets muligheter for «grønn omstilling» og nye arbeidsplasser.

Mattradisjon kan også inngå som en viktig satsing i kultur- og tradisjonsformidling, samtidig som matforsyning/selvforsyning er viktig i et beredskapsperspektiv.

Industriklyngene i Gjøvik/Raufoss og Kongsvingerregionen sammen med Norges tekniske- og naturvitenskaplige universitet (NTNU) og høyskolen i Innlandet (HINN) utgjør viktige kompetansemiljøer som er viktige for innovasjon, knoppskyting og nye arbeidsplasser.

Innlandets natur- og kulturarv

Innlandet har en historisk og rik natur- og kulturarv som gir store muligheter for innovasjon og grønne næringer. Et aktivt landbruk både på flatbygdene og i distriktskommunene er sentralt for bosetting og arbeidsliv.

Reiseliv og turisme kan også knyttes til natur- og kulturarven og Innlandets attraksjonsverdi. Innlandet har stort potensial for hytteutvikling og tilrettelagt turistutvikling. Kulturturisme, særlig knyttet til samisk og skogfinsk kultur, og gårds- og seterturisme kan ha et potensiale for vekst. I Innlandet er klimaet stabilt og vintrene er snøsikre, noe som gjør en videre utvikling av vinterturisme mulig.

Innlandets attraksjonskraft

Et samfunn kan være attraktivt selv om folketallet er i nedgang. Tilgang til natur, friluftsliv og et stabilt klima er verdier som i framtiden vil være høyt verdsatt. Potensialet for videre hytteutvikling vil styrke Innlandets lokalsamfunn. Deltidsinnbyggere vil, i likhet med heltidsinnbyggere, ha omtrent de samme rettigheter til tjenestetilbud, og de vil etterspørre varer, tjenester og service. Spørsmålet blir om en stadig mer flytende overgang mellom arbeid og fritid vil føre til at Innlandets fritidsboliger blir enda mer attraktive og benyttet delvis som bolig når det «digitale arbeidslivet» får sterkere forfeste?

Attraktive bomiljøer og god mobilitet

Hvordan befolkningen og dens sammensetning utvikler seg i framtida, er uvisst. Men noen utviklingstrekk er særlig framtrедende; vi venter at innvandringen fra utlandet går ned. Kombinert med vedvarende fødselsunderskudd i vår region, betyr dette at det blir stadig viktigere å rekruttere innbyggere fra andre deler av Norge. Innlandet har en unik plassering med nærhet til landets største vekstregioner i Oslo og Viken. Velfungerende infrastruktur og bomiljøer kan også bli viktige forutsetninger for å tiltrekke seg innbyggere.

Innlandets internasjonale engasjement

Innlandet har et omfattende internasjonalt samarbeid innenfor EU og EØS, som har stor betydning for kunnskaps- og kompetanseutvikling, samt innovasjon innenfor flere fag- og arbeidsfelt. I Innlandet foregår også internasjonalt solidaritetsarbeid, deltakelse i utviklingsarbeid og samarbeid med regioner utenfor EU- og EØS-området, særlig i Afrika. Flere aktører har etablert samarbeid med regioner i Namibia. Det er også flere organisasjoner og skoler som deltar i solidaritets- og utviklingsarbeid i andre land utenfor Europa og Nord-Amerika.

Det grenseregionale samarbeidet med Sverige

Gjennom Interreg og EUs program for å fremme sosial og økonomisk integrasjon over landegrensene, har Sverige og Norge et pågående samarbeid mellom Viken, Innlandet og Trøndelag på norsk side, og Västra Götalandsregionen, Värmland, Dalarna, Jämtland-Härjedalen og Västernorrland på svensk side. Hensikten er å fjerne grensehindre som bidrar til å utvikle grenseregionen innenfor EUs politiske mål: «Grønne giv og muligheter for å arbeide og bo i svenske-/norske grenseregioner». Grenseregionalt samarbeid med Sverige gir Innlandet mulighet for at arbeidskraft kan utveksles begge veier. I den kommende programperioden vil Innlandet fylkeskommune forvalte den statlige finansieringen i programmet.

Rik kultur- og idrettstradisjon.

Innlandet har en rik kultur- og idrettstradisjon som kan videreutvikles og gi Innlandet mulighet for å styrke sin attraksjonsverdi med tanke på reiseliv og store arrangementer. Samarbeid og fellesskap kan styrkes og videreutvikles både nord og sør i Innlandssamfunnet. Miljø- og identitetsbygging med fokus på kultur- og arbeidsliv kan forsterke bolyst og tilflytting. Innlandet har et rikt kulturliv, både med profesjonelle, amatører og frivillige, i tillegg til gode arrangementsmiljøer. Innlandet har også et sterkt frivillig organisasjonsliv med mange lag og foreninger.

Innlandet – et flerkulturelt og mangfoldig samfunn

Kulturelt mangfold er ikke et nytt fenomen i Innlandet, men har blitt mer aktuelt etter andre verdenskrig på grunn av økt globalisering, internasjonal migrasjon og innvandring.

Innlandet har den sørligste sør-samiske bosetningen i Norge og har et særansvar for å bevare og videreutvikle samisk språk, kultur- og næringstradisjoner. I tillegg har vi også et særansvar for de nasjonale minoritetene skogfinner og tatere/romanifolket, som har Innlandet som hjemfylke.

Deltakelse i samfunns- og arbeidsliv gir sosialisering og skaper tilhørighet. Det fører til dannelse av felles sosiale og kulturelle plattformer. Befolkningen med innvandrerbakgrunn vil være viktige for å dekke behovet for arbeidskraft/kompetanse i framtiden. Inkludering gjennom arbeid vil være den viktigste strategien for å styrke deltagelse, åpenhet, respekt og utvikling i Innlandet.

Deltakelse i lokalt organisasjons- og samfunnsliv vil også styrke inkluderingen, og dermed trivsel og livskvalitet. Flerkulturelt råd i fylkeskommunen jobber for kulturelt mangfold og inkludering, og blir en sentral samhandlingsarena i planarbeidet.

Digital infrastruktur

Det ligger nye og store muligheter i overgangen til digitale verktøy. Dette gir større fleksibilitet, og avstand er ikke bare en utfordring. Etter erfaringene med koronapandemien kan det åpne seg nye muligheter med digitale arbeidsplasser i distriktet. Samtidig vil digital infrastruktur kunne sikre kommunikasjon, deltagelse og opplevelse til tross for avstandsutfordringer. Erfaring og læring fra tiden med pandemi kan åpne nye muligheter for framtiden og nye preferanser for bosetting.

Innlandets byer, region- og kommunesentre

Innlandet har en godt definert senterstruktur, og er gunstig plassert geografisk. Kristian Aasbrenn, HINN, uttrykker det slik: «Innlandet er ikke periferi, men har periferi».

Innlandet er et møtested for kommunikasjon nord-sør/øst-vest, og dette kan utnyttes bedre.

Innlandets byer og region-/kommunesentre er viktig infrastruktur for å opprettholde tjenestetilbud, handel, service og sosiale/kulturelle møtesteder. Her finnes også tilbud fra universitet og høyskole på desentralisert opplæring og utdanning.

Varierte bomiljøer, både i by og distrikt, med nærhet til natur- og friluftsopplevelser er viktige verdier som i framtiden bare vil bli mer ettertraktet.

Innlandets senterstruktur utgjør en viktig premiss for inkludering og deltagelse i arbeid og sosialt liv.

10.3. Nasjonale og regionale føringer for planarbeidet

FNs bærekraftsmål

FN har vedtatt 17 bærekraftsmål for perioden fram mot 2030. Regjeringen har bestemt at FNs 17 bærekraftsmål, som Norge har sluttet seg til, skal være det politiske hovedsporet for å ta tak i vår tids største utfordringer, også i Norge. Det er derfor viktig at bærekraftmålene blir en del av grunnlaget for samfunns- og arealplanleggingen. Målene gjelder for alle land og er verdens felles arbeidsplan for å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe klimaendringene innen 2030. Disse er nedfelt på et overordnet nivå i Innlandsstrategien, og skal konkretiseres inn i en innlands-kontekst i det regionale planarbeidet.

Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging 2019

Regjeringen utarbeider hvert fjerde år «Nasjonale forventninger» til fylkeskommunene og

kommunene, der det beskrives mål, oppgaver og interesser som regjeringen forventer at det skal legges særlig vekt på i planleggingen. Regjeringen legger vekt på at vi står overfor fire store utfordringer:

- Å skape et bærekraftig velferdssamfunn.
- Å skape et økologisk bærekraftig samfunn gjennom blant annet en offensiv klimapolitikk og en forsvarlig ressursforvaltning.
- Å skape et sosialt bærekraftig samfunn.
- Å skape et trygt samfunn for alle.

Innlandsstrategien 2020-2024

Innlandsstrategien er Innlandets regionale planstrategi. Den peker retning inn i fremtiden. Vårt felles prosjekt er å bygge Innlandet og ta i bruk mulighetene på tvers av kommunegrenser, forvaltningsnivåer og sektorer.

Innlandsstrategien bygger på FNs 17 bærekraftmål som også skal legges til grunn ved arbeidet med nye regionale planer.

I strategien er det fastsatt 4 satsingsområder:

- innbyggere i Innlandet
- inkludering i Innlandet
- innovasjon i Innlandet
- infrastruktur i Innlandet

Planer fra de to tidligere fylkene

Tidligere Hedmark og Oppland fylker ble sammenslått til Innlandet fylke 01.01.2020. Regional plan for det inkluderende Innlandet skal bygge på/erstatte deler av denne planporteføljen. Flere av disse planene er forholdsvis nye, og er bygget på et godt kunnskapsgrunnlag. Følgende planer skal legges til grunn for den nye planen.

- Regional plan for kompetanse, Oppland
- Regional plan for kompetanse og arbeidskraft, Hedmark
- Regional plan for det flerkulturelle Hedmark
- Politikk for det flerkulturelle Oppland
- Regional plan for folkehelse, Oppland
- Folkehelsestrategi, Hedmark
- Handlingsplan for psykisk helse, Oppland (Videregående opplæring)
- Regional plan for samferdsel, Hedmark
- Regional plan for samferdsel, Oppland
- Innlandet universelt utformet 2025, Hedmark og Oppland
- Plan for fysisk aktivitet, Hedmark
- Strategiplan for idrett, Oppland
- Kulturstrategi Hedmark
- Kulturstrategi Oppland

10.5. Begreper brukt i planarbeidet

Inkludering:

I denne regionale planen betyr inkludering å delta på like vilkår i sosiale felleskap, ha like muligheter for å mestre, og reell innflytelse på felleskapets regler og hvordan samfunnet virker.⁶ Inkludering innebærer blant annet å kunne ta utdanning, og delta i arbeidsliv og sosialt/kulturelt hverdagsliv.

Integrering:

Integrering og integrasjon betegner i dagligtale innlemmelse av personer med innvandrerbakgrunn i det norske majoritetssamfunnet. Integrasjon kan foregå på mange ulike nivåer i samfunnet. Integreringsbegrepet bør gjelde alle medlemmer av innlandssamfunnet uten at etnisitet blir styrende.

Diskriminering:

Med diskriminering menes direkte eller indirekte forskjellsbehandling. Diskriminering på grunn av kjønn, graviditet, permisjon ved fødsel eller adopsjon, omsorgsoppgaver, etnisitet, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, alder eller kombinasjoner av disse grunnlagene er forbudt.⁷

Mangfold:

Begrepet mangfold beskriver det kulturelle lappeteppet som samfunnet vårt er. Det kjennetegner samfunnet vårt hvor ulike kulturer, levemåter og trosoppfatninger lever side om side. Mangfold er et omfattende begrep som omhandler kjønns- og seksualitetsmangfold, etnisitet og flerkulturelt mangfold, funksjonsmangfold, klasseperspektiv og sosialt mangfold. Slik sett beskriver mangfold befolkningens livsvilkår. Mangfold handler om retten til møte andre mennesker som den man er, uten å møte diskriminering.

Utenforskap:

Utenforskap er et uttrykk som i dagligtale brukes om manglende sosial tilknytning til samfunnet rundt. Uttrykket beskriver en situasjon der enkeltmennesker eller grupper av mennesker står utenfor samfunnet, for eksempel når de ikke deltar i arbeidsliv eller tar utdanning, eller mangler språklig eller kulturell tilknytning til samfunnet. Utenforskap gjelder spesielt utfordringer som er knyttet til økonomiske, sosiale og kulturelle forskjeller.⁸ I denne planen knytter vi utenforskap spesielt til lavinntektsfamilier, sosiale helseforskjeller, høy andel uføre, høy andel unge utenfor utdanning/arbeid og kulturelle minoriteter. Utenforskap handler også om demografiutfordringer og konsekvenser av tynt befolkede distrikter og økende andel eldre.

---

⁶ <https://www.oslo.kommune.no/oxlo/om-mangfoldsledelse/hva-mener-vi-med-mangfold-og-inkludering/#gref>

⁷ https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017_06_16_51

⁸ <https://snl.no/utenforskap>

Universell tilgjengelighet:

Et samfunn vil være tilgjengelig når det fysiske miljøet er utformet slik at mennesker uavhengig av funksjonsevne kan delta på felles samfunnsarenaer. Tilgjengelighet er en forutsetning for samfunnsdeltakelse. Manglende tilgjengelighet kan være et problem knyttet til likeverd, demokrati og for den enkelte som utestenges. Tilrettelegging er et virkemiddel for å oppnå økt tilgjengelighet.⁹

Sosioøkonomisk:

Sosioøkonomisk er et faguttrykk innenfor samfunnsvitenskapene som betyr at noe har å gjøre både med sosiale forhold og økonomiske forhold, eller er knyttet til samspillet mellom det sosiale og det økonomiske.¹⁰ I regional plan for det inkluderende Innlandet er sosioøkonomisk ulikhet knyttet til det å være inkludert i arbeidslivet og å ha inntekt. Det er kjent at helse kan knyttes til sosioøkonomiske ulikheter. Disse helseforskjellene er sosialt skapt og mulig å gjøre noe med.

Lavinntektsfamilier:

Med utgangspunkt i inntektsfordelingen i et samfunn blir en fattigdomsgrense definert. I Norge er den mest brukte lavinntektsgrensen 60 prosent av medianinntekten (kalt EU60). Familier med samlet inntekt under denne grensen, regnes som lavinntektshusholdninger.¹¹ I Norge regnes du som fattig hvis du tjener under 60 % av medianinntekten.¹² Lavinntektsfamilier er husholdninger med vedvarende lav inntekt.

Regionsentre som møteplass og «motor»:

Å forsterke regionsentrene som møteplass og «motor» er i Regional plan for det inkluderende Innlandet knyttet til inkluderingsperspektivet. Det handler om å sikre et bredt skole- og utdanningstilbud for alle livsfaser og tilgang til arbeidsplasser for de som bor i regionene. Gode møteplasser og service- og tjenestetilbud, ut over dagliglivets primærbehov, er sentralt. Det kan handle om kafeer, restauranter, kino, teater, uformelle og kulturelle møteplasser. Planens formål innebærer også å fremme bolyst og inkludering der aldersvennlig stedsutvikling og et tilgjengelig og variert boligtilbud er sentralt.

Demografi:

Demografi er befolkningslære eller befolkningsbeskrivelse. Faget beskriver og forklarer befolkningers størrelse, alders- og kjønnsfordeling, geografiske fordeling, samt de demografiske komponentene fruktbarhet, dødelighet og migrasjon (flytting).¹³ Demografiutfordringer er ofte knyttet til tre forhold: befolkningsnedgang, aldring og spredt bosetting. Disse tre forholdene opptrer ofte sammen og kan bidra til å gjensidig forsterke regionale utfordringer i Innlandet.

---

⁹ <https://www.regjeringen.no/contentassets/e2361e34e995496589470336829751cc/no/pdfs/nou200520050008000dddpdfs.pdf>

¹⁰ <https://snl.no/sosio%C3%B8konomisk>

¹¹ <https://www.stavanger.kommune.no/samfunnsutvikling/planer/temaplaner/plan-for-inkludering-av-barn-i-lavinntektsfamilier-20192022/>

¹² <https://innlandetfylke.no/tjenester/plan-statistikk-og-folkehelse/fns-barekraftsmal/10-mindre-ulikhet/>

¹³ <https://snl.no/demografi>

Digitalisering:

Digitalisering handler om å bruke teknologi til å fornye, forenkle og forbedre. Med dette kan det tilbys nye og bedre tjenester som er enkle å bruke, effektive og pålitelige. Tilgang til digital infrastruktur og digital kompetanse er grunnlag for arbeid, tjenestetilbud, utdanning, aktivitet og deltakelse. Digitalisering kan gi økt verdiskaping og innovasjon, og bidra til å øke produktiviteten i både privat og offentlig sektor.

Sosial bærekraft:

Sosialt bærekraftige samfunn er preget av tillit, trygghet, tilhørighet og lik tilgang til goder som arbeid, utdanning og gode nærmiljø.

Økonomisk bærekraft:

Økonomisk bærekraft handler om å delta i arbeid og verdiskaping, og forutsetningene for det er knyttet til livskvalitet, god helse og utdanning.

Livskvalitet:

Kort sagt er livskvalitet lykkefølelse og tilfredshet med livet over lengre tid. Den enkeltes opplevelse av livskvalitet kan være å fungere godt i hverdagen. Den objektive begrepsforklaringen er derimot knyttet til personers levevilkår. Livskvalitet er tett knyttet til andre mål på helse, for eksempel fysisk og psykisk helse, sosial støtte og generelle livsstilsvalg. Trivsel er også et sentralt begrep knyttet til livskvalitet. Høy grad av trivsel henger sammen med mestringsfølelse, sosial støtte og vennskap, og dermed kan alle disse faktorene bidra til økt livskvalitet.¹⁴

Folkehelse:

Med helse menes både fravær av sykdom, og positive aspekter som mestring, trivsel og livskvalitet. Folkehelse handler om hvordan det står til i befolkningen eller grupper av befolkningen. Folkehelse kan defineres som befolkningens helsetilstand og hvordan helsen fordeler seg i befolkningen.¹⁵

Mobilitet:

I denne regionale planen betyr mobilitet mulighet for innbyggere, deltidsinnbyggere og besøkende til å forflytte seg for å kunne delta i samfunnsliv, arbeidsliv og fritidsaktiviteter.

Innovasjon:

Innovasjon er en betegnelse på menneskeskapte endringer gjennom verdiskapende aktiviteter, og er noe som er nytt, nyttig og nyttiggjort. Innovasjon betyr fornyelse, nyskaping, forandring, nye produkter, tjenester eller produksjonsprosesser. Det handler om å bringe fram endringer i måten økonomiske goder eller andre verdier blir produsert på. En ny, og samtidig så god, løsning at folk vil ta den i bruk.

Samskaping:

Samskaping handler grunnleggende sett om å skape verdi sammen gjennom å utnytte hverandres ulikhet, ulike erfaringer, ulike kompetanse, ferdigheter og forståelse. Verdien skapes i en prosess der forskjellige aktører utvikler verdier i samfunnet sammen, oftest lokalt der folk bor. Begrepet avgrenses til prosesser der både offentlige og ikke-offentlige aktører er med.

---

¹⁴ <https://folkehelseforeningen.no/hva-er-livskvalitet/>

¹⁵ <https://nasjonalforeningen.no/medlemsnett/aktivitetsbank/lokalt-folkehelsearbeid/hva-er-folkehelse/>

Foto: Mostphotos

Innlandet
fylkeskommune